

METZELTIN, Miguel (2004): *Las lenguas románicas estándar (Historia de su formación y de su uso)*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana. 300 p.

1. Desde o nacemento da Filoloxía Románica científica coa publicación en 1836 da *Grammatik der romanischen Sprachen* de Friedrich Diez, os investigadores, tal como ten sinalado Muljačić,¹ entraron en conflito con dúas cuestións fundamentais: 1) Cantas linguas románicas existen e cales son as súas fronteiras? 2) Que linguas románicas están máis estreitamente emparentadas e cales son os criterios aptos para a determinación dos grupos rexionais das linguas neolatinas e para as fronteiras entre eles?

As clasificacións que intentaron contestar estas preguntas son practicamente tantas como romanistas se enfrontaron co tema, mesmo houbo quen presentou máis dunha visión diferente do mundo románico. As clasificacións varían, segundo Muljačić, por seren propias da época en que nacen e por levaren impresas, todas elas, o selo da súa época, reflectindo os principios metodolóxicos e teóricos de quen as propón e presentando, ás veces, innovacións que desenvolverán outros investigadores.

De se contrastaren os numerosos intentos de clasificación da Romania, o único practicamente común ós diferentes agrupamentos é a presenza das cinco *grandes* linguas estatais (portugués, castelán, francés, italiano e romanés) e da *histórica* lingua provenzal (ou occitana). A estas fóronse engadindo, por motivos moi diferentes, linguas *menores* coma o desaparecido dalmático, o sardo, o catalán, o rético (de Suíza) e algunha *lingua-guadiana*, coma o francoprovenzal e o gascón.

O desenvolvemento da sociolingüística e a súa aplicación ás linguas minorizadas da Romania desde a década dos 70 do pasado século, xunto coa reivindicación do uso social de supostos dialectos de linguas *maiores*, explica a redefinición de conceptos tradicionais como lingua e dialecto. O que esencialmente define unha lingua fronte a un dialecto son os criterios extralingüísticos, entre os que ocupa un papel relevante a conciencia dunha comunidade de ter un idioma de seu, diferenciado dos veciños e signo de identidade, que tratará de manterse elaborándoo e estendendo o seu uso social.

Analizando o status teórico e o valor ideolóxico do concepto de variación na romanística, Bochmann afirmaba en 1985 que o romanista se acha nunha situación paradoxal, porque o seu obxecto de investigación —as linguas románicas— non está definido claramente. Preguntas non irrelevantes como cantas linguas neolatinas existen e cales son non terían unha resposta exacta, porque desde a *Grammatik* de Diez xurdiron novas linguas ó modificárense os criterios cos que definílas.

Sen caer na exhaustividade enumeraba Bochmann diversos casos litixiosos, agrupables en tres apartados ben diferentes desde o punto de vista sociolingüístico e glotopolítico:²

1º) Linguas ou dialectos: a) o galego, dialecto do portugués ou lingua autónoma?; b) o corso, lingua ou dialecto próximo ó toscano?; c) o friulano, dialecto italiano, dialecto retorrománico ou lingua?; d) o occitano, lingua real, ficción do movemento occitano ou concepto que reúne un grupo de dialectos?; e) o sardo, lingua ou conxunto de dialectos italianos e/ou sardos?; f) o español de América, dialectos do español ou linguas nacionais?

2º) Linguas crioulas con base francesa, portuguesa ou española. A romanística decimonónica describíraas como dialectos, como fixera Coelho, ou como 'patois', caso de Baissac. Actualmente hai crioulos que son linguas nacionais de estados africanos (Seychelles, Cabo Verde, Guiné-Bissau, São Tomé) e nas pequenas Antillas gañan prestixio.

3º) Linguas de creación moi recente ante as que os lingüistas (de momento?) adoptan unha postura de rexeitamento, como ocorre coa 'lingua véneta', co 'gallo' de Bretaña ou coa 'lingua valenciana'.

1. MULJAČIĆ, Žarko (1967): «Die Klassifikation der romanischen Sprachen», *Romanistisches Jahrbuch* XVIII, pp. 23-37 (as referencias son da p. 23).

2. BOCHMANN, Klaus (1985): «Zum theoretischen Status und ideologischen Wert des Variationsbegriffes in der Romanistik», *Linguistische Arbeitsberichte* 51, pp. 2-17.

O *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*,³ moderna enciclopedia de todas as linguas románicas que estuda todos os seus aspectos, ten ben presente esa problemática de que fala Bochmann, polo que nos primeiros tomos editados se establecían cales son as linguas románicas. Nos tomos IV 1988 (italiano, corso e sardo), III 1989 (romanés, dalmático/istrorrománico, friulano, ladino, romanche), V,1 1990 (francés), V,2 1991 (occitano, catalán), VI,1 1992 (aragonés/navarro, español, asturiano/leonés), VI,2 1994 (galego, portugués) estúdanse con detalle as tradicionais cinco *grandes* linguas, cun elevado número de entradas ou bloques temáticos (50 o italiano, 47 o francés, 46 o español, 42 o romanés e 40 o portugués); e ó mesmo tempo analízanse linguas *menores* tradicionais e *menores* (re)emerxentes, con máis ou menos entradas, pero sempre cun número moi inferior ó das linguas estatais: 10 o catalán e 9 o occitano; 8 o galego, o friulano, o ladino das Dolomitas e o romanche; 6 o sardo; 3 o dalmático/istrorrománico, o corso e o asturiano/leonés; e 1 o aragonés/navarro.

2. Sintetizando materiais do *LRL*, Michael Metzeltin, un dos tres coordinadores desa enciclopedia, redactou o manual *Las lenguas románicas estándar (Historia de su formación y de su uso)* no que presenta unha nova tipoloxía dos idiomas neolatinos a partir de datos lingüísticos empíricos, que relaciona tanto coa historia política da Alta Idade Media como coa historia da formación dos modernos Estados nacionais. A pesar da gran variación existente, considera que existe un tipo románico común, mercé «no sólo a un acervo léxico patrimonial y una idiosincrasia estructural comunes, sino también a la constante presencia de modelos gramaticales y textuales latinos en la cultura de Occidente y a las recíprocas influencias en diversas épocas de las culturas romana y románicas» (p. 45).

Factores que contribuíron a manter ese tipo común foron o papel do monaquismo de Cluny entre 950 e 1150, a imitación da lírica provenzal en Francia, na Península Ibérica e en Italia, o auxo no mundo ibérico a partir do séc. XII do Dereito romano e xustiniano, o uso do francés como lingua internacional no séc. XIII no norte de Italia, a imitación da poesía italiana na literatura castelá dos séc. XV e XVI, a imitación das comedias españolas na literatura francesa dos séc. XVI e XVII e o feito de que os modernos textos constitucionais europeos teñan como modelo a *Déclaration des droits de l'homme et du Citoyen* de 1789, as primeiras constitucións francesas de 1791 e 1793, a española de Cádiz de 1812 e a belga de 1831. Na parte oriental, o romanés levava unha evolución máis natural e máis independente do latín estándar, porque nos Balcáns a lingua estándar da Igrexa fora o grego e o eslavo eclesiástico; mais a partir do séc. XIX os estados romaneses vanse occidentalizar a partir de modelos franceses, producíndose unha relexificación románica desa lingua da Rumanía oriental (pp. 45-46).

O manual, que leva un prólogo (en asturiano) de Ana Cano, consta de seis partes. A primeira parte (pp. 13-63) é unha presentación xeral onde se trata a evolución do latín ó romance e a tipoloxía das linguas románicas, e a seguir figuran catro apartados onde se analizan quince linguas estándar, atendendo de xeito especial á súa evolución histórica externa. Na parte II («La órbita de la monarquía astur-leonesa», pp. 67-161) estúdase o asturiano, o castelán, o galego e o portugués; na parte III («La órbita del imperio carolingio», pp. 165-205) céntrase no francés —a lingua neolatina que chegou ó Renacemento cos maiores cambios fonéticos e morfosintácticos—, para seguir co estudo do occitano, do catalán e do aragonés; na parte IV («La órbita del mundo italiano», pp. 209-243) aténdese ó italiano estándar, ás linguas románicas en vía de estandarización en Italia e Francia (friulano, ladino dolomítico, sardo e corso) e ó romanche; e na parte V («La órbita del mundo rumano») analízase a formación do romanés, así como a dobre pertenza tipolóxica desta lingua.

A derradeira parte do libro («Las lenguas francas del Mediterráneo», pp. 271-297) céntrase en aspectos ausentes de manuais de romanística, como a paralingua italiana usada en Oriente, en boa parte debida á importancia comercial de Venecia, e da que se presentan trazos diferenciais, algúns comúns ás linguas crioulas. Remata o manual cuns breves apartados sobre a lingua franca ou italiana do Adriático, Túnez e Alxeria.

3. HOLTUS, Günter / METZELTIN, Michael / SCHMITT, Christian (eds.) (1988-2001): *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*. 11 tomos. Tübingen: Max Niemeyer.

Todos os capítulos do libro levan unha bibliografía selectiva, onde nunca faltan referencias ás correspondentes entradas do *LRL*. Toda selección é subxectiva, de todas formas no caso da relativa á lingua asturiana resulta bastante chocante que se inclúa aquí (e non no apartado do galego) a obra de Celso Muñiz *El habla del Valledor: Estudio descriptivo del gallego asturiano de Allande (Asturias-España)*, porque, en palabras do propio Muñiz, no Valledor fálese unha «variedad lingüística de estructura fundamentalmente gallega», aínda que «con abundantes elementos fonéticos, morfológicos y léxicos leoneses». Tamén resulta chocante a inclusión da monografía de Maria José de Moura Santos *Os falares fronteiriços de Trás-os-Montes* (1967) unicamente na bibliografía do asturiano; a autora ten en conta as falas astur-leonesas de Portugal, pero o groso desta monografía corresponde a falas arraianas portuguesas (e galegas).

3. Nas cinco *grandes* linguas románicas analiza de xeito sintético (e didáctico) os sete momentos en que, segundo Metzeltin, unha variedade latina se transforma en lingua de uso estatal e internacional: concienciación, textualización, codificación, normativización, oficialización, mediatización e internacionalización, ademais de atender aspectos como a variación e a demografía de cada lingua. Dáse detallada información en todo o que respecta á elaboración do estándar e no apartado da oficialización inclúense aspectos como a recente lexislación lingüística.

Agás o apartado da internacionalización, son os mesmos momentos que aplica na análise do asturiano e do galego, linguas do tipo que o autor denomina astur-leonés, xunto co castelán e o portugués; e o mesmo fai no caso do catalán e do aragonés. Considera que o catalán é lingua do tipo carolinxio, o mesmo que o francés, o occitano e as variedades do norte de Italia, mentres que o aragonés, que inclúe na órbita carolinxia, comparte mecanismos ‘atractores’ coas linguas do tipo astur-leonés.

O especial tratamento das linguas hispánicas neste manual explícase, tal como se indica na introdución, por estar destinado ó mundo castelanfalante. Seguramente moitos descubrirán con esta obra que supostos dialectos (históricos) do castelán como o asturiano ou o aragonés son linguas cun proceso de elaboración que vén de vello: o asturiano tiña un alto grao de textualización escritural no eido da administración na Idade Media, interrompeuse o seu cultivo no séc. xiv, mais reemerxeu literariamente no xviii; e o aragonés, á parte de usarse en documentos notariais e textos relixiosos do séc. xiii, ten un cultivador senlleiro no xiv en Juan Fernández de Heredia, autor de crónicas e tradutor de clásicos gregos como Tucídides e Plutarco.

Nas outras linguas minorizadas en proceso de estandarización os seis momentos analízanse de xeito moito máis sintético, sen especificar apartados. No relativo á oficialización do friulano (pp. 228-229) non hai referencia ás *Norme per la tutela e la promozione della lingua e della cultura friulana e istituzione del servizio per le lingue regionali e minoritarie*, de 22 de marzo de 1996, lei pola que a lingua friulana, a do grupo maioritario da rexión Friuli-Venezia Giulia, comezou a ter recoñecidos dereitos lingüísticos.

Nas liñas finais do capítulo do sardo di Metzeltin que a pesar da «amplia autonomía concedida en 1984 (Cerdeña es una rexión autónoma), ni los lingüistas han conseguido elaborar una lengua común unificada, ni los políticos han conseguido el reconocimiento oficial de la lengua, a pesar de ser usada —se estima— por cerca de un millón de sardos» (p. 234). Verbo disto cómpre ter en conta que no 2001 unha comisión de expertos redactou unha proposta de lingua sarda unificada⁴ e que o 1 de xaneiro do 1998, cando se cumprían 50 anos da aprobación do Estatuto especial para Sardeña, entrou en vigor a Lei Rexional de 15 de outubro de 1997 para a *Promozione e valorizzazione della cultura e della lingua della Sardegna*, que no art. 2.1 establece, por primeira vez, que a lingua sarda terá o mesmo status (*pari dignità*) cá lingua italiana. E idéntico recoñecemento se aplica «alla cultura ed alla lingua catalana di Alghero, al tabarchino delle isole del Sulcis, al dialetto sassarese e a quello gallurese» (art. 2.4).

4. BLASCO FERRER, Eduardo et alii (2001): ‘*Limba sarda unificada*’. *Sintesi delle Norme di base: ortografia, fonetica, morfologia, lessico*. Cagliari: Regione Autonoma della Sardegna. Assessorato della Pubblica Istruzione, Beni Culturali, Informazione, Spettacolo e Sport.

4. Quero facer algunha puntualización a aspectos do apartado 12 («Galicia y el gallego»), nalgun caso para contribuír a actualizar máis este capítulo, que me parece completo e ben documentado.

Na p. 127 aparecen os topónimos La Coruña, Orense e Tuy, só en castelán, sen o dobrete galego A Coruña, Ourense e Tui, mentres que no caso catalán os topónimos son bilingües (Girona/Gerona, Lleida/Lérida, Castelló/Castellón, València/Valencia, Alacant/Alicante, p. 194). Mellor sería só o emprego do topónimo oficial galego e catalán, seguindo a recomendación de organismos internacionais de usar unha única forma.

Na p. 128 dise que «Nuevas tendencias autonómicas surgieron a partir de 1964 con la creación de la Unión do Pobo Galego (UPG)». Mellor sería falar de «tendencias nacionalistas» (e non autonomistas), coa creación do Partido Socialista Galego (PSG) en 1963 e da UPG en 1964. O primeiro dos 10 principios mínimos da UPG dicía «Galicia é unha nación, e como tal ten dereito á súa autodeterminación».

Na p. 132 atribúese a Curros Enríquez a obra *Queixumes dos Pinos* (no manual de Metzeltin *Queixumes*) e *Aires da miña terra* a Eduardo Pondal, cando este é o autor dos *Queixumes* e Curros o de *Aires*. No final desa páxina faise referencia a *O Correo Galego*, desde 1994 o primeiro diario escrito integramente en galego: desde o 17 de maio do 2003 ese xornal desapareceu reconvertido en *Galicia Hoxe*, tamén monolingüe. Ademais, neste apartado sobre a textualización do galego merecería citarse *A Nosa Terra. Periódico galego semanal*: o nº 1 da cuarta etapa desta publicación, fundada na Coruña no 1917, apareceu a finais de xaneiro do 1978.

Na p. 133, no apartado de codificación, dúas veces aparece Padre Sobreiro no canto de Padre Sobreira, e no relativo á normativización cómpre sinalar que en decembro do 2003 apareceu unha edición revisada das *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, do Instituto da Lingua Galega e a Real Academia Galega, en que se inclúe a reforma normativa aprobada pola Academia o 12 de xullo de 2003. Esta reforma é froito do consenso acadado entre representantes destas institucións e dos departamentos de Filoloxía Galega das tres universidades de Galicia, co fin de rematar os acalorados debates tidos tras 25 anos de intensa «questione della lingua» galega.

Na p. 134, no relativo á oficialización, cumpriría facer mención á situación legal do galego en Castela e León. No art 4.2 do Estatuto reformado desta comunidade (Lei Orgánica 4/1999, de 9 de xaneiro) dise que «gozarán de respecto y protección la lengua gallega y las modalidades lingüísticas en los lugares en que habitualmente se utilicen». E neste apartado podería tamén terse en conta a situación da fala dos somotes da Serra de Gata en Cáceres onde se usa, en palabras de Lindley Cintra, un «falar também essencialmente galego», por mor das repoboacións medievais de Fernando II e, sobre todo, do seu fillo Afonso VIII *rex Legionis et Gallecie*, que levaron xente do seu reino á actual zona portuguesa de Riba-Coa e ás zonas veciñas de Salamanca e Cáceres. Recentemente un decreto 45/2001, de 20 de marzo, da Consejería de Cultura da Junta de Extremadura, no seu único artigo declarou «Bien de Interés Cultural la ‘A Fala’ [sic], habla viva que existe en el Valle de Xálama [sic] y más en concreto en las localidades de San Martín de Trevejo, Eljas y Valverde del Fresno».

No que respecta á medialización cómpre sinalar que o 22 de setembro do 2004 o Parlamento de Galicia aprobou un «Plan xeral de normalización da lingua galega», o primeiro despois de 21 anos de aplicación da Lei de Normalización Lingüística.

Na p. 135, no apartado de demografía, expansión e variación dise que o galego «se habla en el Noroeste de la Península Ibérica en la Comunidad Autónoma de Galicia; en las zonas más occidentales de Asturias, León y Zamora hay un área de transición entre el gallego y el asturiano, aludida con los nombres de gallego-asturiano y gallego-leonés», redacción moi ambigua porque non se explicita que nesas zonas se fala galego, máis ben parece que se trata dunha nova lingua mestura de galego e asturiano/leonés. Porén, no apartado da normativización (p. 134) Metzeltin facía referencia á constitución de grupos de defensa do galego noutras Comunidades autónomas, e citaba a MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias) e as súas *Normas ortográficas e morfolóxicas del galego de Asturias* (1990) «no aceptadas por el Gobierno del Principado de Asturias», á vez que sinalaba que en 1993 a Consejería d'Educación, Cultura, Deportes y Xuventú del Principáu d'As-

turies publicou unha *Proposta de normas ortográficas y morfolóxicas del gal(l)ego asturiano*, «que son las que están utilizando oficialmente». Porén, isto faise de xeito alegal ó non estaren aprobadas en ningún documento oficial.

Tal ambigüidade na xeografía do galego non existe no *LRL*, pois no mapa das áreas lingüísticas do tomo VI,1 (1992), que figura a xeito de introdución do artigo do propio Metzeltin e de Wilkenmann sobre as linguas da Península ibérica e a súa difusión, indícase de xeito moi claro que no occidente de Asturias, León e Zamora se fala galego; e para ilustrar as variedades do galego, nese traballo Metzeltin e Wilkenmann reproducen un mapa tirado das devanditas *Normas* da MDGA onde un lector do *LRL* pode ver que de Navia e Coaña ata Vilafranca e Lubián se falan variedades galegas.

Resultoume sorprendente a imprecisión da xeografía do galego fronte á precisión con que Metzeltin trata a xeografía do asturiano e a do catalán. Do asturiano («algunos le llaman también *leonés*») dise que nas súas diferentes variedades é usado «en las provincias de Asturias, León y Zamora, en los concejos portugueses de Miranda do Douro y de Vimioso, antiguamente también en las localidades portuguesas fronterizas de Rio de Onor, Guadramil, Petisqueira y Deilão. Hay restos también en zonas de Salamanca y de Extremadura, se expanden sus rasgos por Cantabria» (p. 93); e do catalán sinálase que actualmente se fala «en las provincias de Girona/Gerona, Lleida/Lérida, Barcelona, Tarragona, Castelló/Castellón, València/Valencia, Alacant/Alicante y Baleares, en las zonas aragonesas limítrofes con Cataluña (Franja Oriental de Aragón), en el Departamento francés de los Pirénées-Orientales, en el Principado de Andorra y en la ciudad sarda de Alguer/Alghero» (p. 194). E no capítulo do aragonés volve mencionarse a catalanidade lingüística do oriente de Aragón («el catalán, lengua propia de las zonas limítrofes con Cataluña», p. 202), sen referencia a unha posible área de transición entre o catalán e o aragonés, que podería aludirse cun nome como catalán-aragonés.

Termos como *galego-asturiano* e *galego-leonés* foron usados por Dámaso Alonso, que empregaba o primeiro para denominar as falas galegas de Asturias e o segundo para o conxunto das variedades usadas fóra de Galicia. Así, na nota preliminar do seu artigo sobre o «gallego-leonés de Ancares» dicía que o «gallego exterior o gallego-leonés comprende una serie de hablas que son básicamente gallegas, con rasgos que, aunque a veces varían respecto al gallego considerado como normal en Galicia, están dentro del sistema lingüístico galaico si lo miramos en una perspectiva sincrónico-diacrónica». E engadía: «pero junto a estos rasgos esencialmente galaicos, presentan siempre las hablas del gallego exterior unos pocos que son propios del leonés. Una rama del gallego-leonés es el hablado en el extremo occidental de Asturias, que muchas veces, por rapidez, llamamos gallego-asturiano».⁵

Na nota 1 da edición deste artigo nas súas *Obras completas* faise unha relación dos traballos de Dámaso sobre «el gallego exterior hablado en Asturias». No dedicado á forma galego-asturiana *engalar* aclara que os concellos de Taramundi e Santiso de Abres son «en lo político, puntos asturianos; pero ya de lengua casi plenamente gallega», por non presentar «casi ninguno de los rasgos del que llamo gallego-asturiano» (p. 458). Investigacións recentes realizadas por Xoán Babarro⁶ sobre todo o territorio eonaviego confirman que, ademais deses dous concellos, as parroquias de Abres e Guiar (A Veiga), Os Coutos (Ibias) e a localidade da Trapa (parroquia de Santalla do concello de Santalla de Ozcos) teñen o mesmo tipo de galego das veciñas falas de Lugo.

No resto das falas eonaviegas úsase unha variedade de galego con trazos propios e con trazos compartidos co asturiano, de igual xeito que falas asturianas occidentais presentan abundantes trazos comúns co galego. Da fala dos concellos dos Ozcos dicía Dámaso Alonso que a lingua desa zona «tiene algunos rasgos en común con el asturiano, pero es fundamentalmente gallega, un dialecto del gallego» (p. 497). Por outra parte, a fala do concello de Negueira de Muñiz, administrati-

5. ALONSO, Dámaso (1972): *Obras completas I. Estudios lingüísticos peninsulares*. Madrid: Gredos. pp 315-6.

6. BABARRO GONZÁLEZ, Xoán (2003): *Galego de Asturias. Delimitación, caracterización e situación socio-lingüística*. 2 vol. [A Coruña]: Fundación Pedro Barrié de la Maza. (Biblioteca Filolóxica Galega Instituto da Lingua Galega).

vamente de Galicia, presenta moitos trazos propios do galego eonaviego; neste caso ninguén di que en Negueira se fale galego-asturiano, senón simplemente galego.

Polo que respecta á bibliografía selectiva deste apartado cómpre ter en conta a existencia de obras recentes como a *Historia da lingua galega* (1998) de Ramón Mariño Paz e a *Historia social da lingua galega* (1999) de Henrique Monteagudo, que superan moi amplamente a *História da língua* (1987) de Pérez Pascual e Reboleiro González, ou a recentísima *Historia de Galicia* (2004) de Ramón Villares, moi superior ó clásico *Manual de historia de Galicia* (1952) de Vicente Risco. Por outra parte, o Consello da Cultura Galega está a editar o informe sobre *O proceso de normalización do idioma galego 1980-2000*, coordinado por Henrique Monteagudo e Xan M. Bouzada, do que apareceron os volumes I *Política lingüística: análise e perspectivas* (2002), II *Educación* (2002) e III *Elaboración e difusión da lingua* (2003).

Os meus parabéns a Michael Metzeltin por este manual que non dubido que vai contribuír, como el desexa na introdución, a unha mellor comprensión da historia das actuais linguas neolatinas no marco dos Estados nacionais e a achar ese equilibrio no uso das linguas transnacionais, nacionais e rexionais no actual mosaico poliglósico europeo. Moito tiña feito Metzeltin pola difusión científica das linguas minorizadas, e particularmente de linguas ata hai anos case descoñecidas no ámbito romanístico, como eran o aragonés, o asturiano ou o galego.

Traballos como o presente manual son necesarios para a salvagarda da etnodiversidade, garantía da supervivencia da humanidade e do equilibrio das culturas na presente xeira globalizadora.

Francisco FERNÁNDEZ REI
Instituto da Lingua Galega
Universidade de Santiago de Compostela